

UČÍME DĚTI MYSLET A MLUVIT^{aneb} Ví to každá kapka

napsal Jiří Weinberger

ilustrovala
Pavla Hovorková

pro děti od 5 do 12 let, pro rodiče, školy a kroužky
knihu doporučuje na internetu
10 + 10 natrávek písmí a básní

edika.

Učíme děti myslet a mluvit

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.edika.cz
www.albatrosmedia.cz

Jiří Weinberger
Učíme děti myslet a mluvit – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2016

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA** a.s.

Úvod, který by dospělí čtenáři neměli přeskočit

Tato kniha obsahuje 101 básniček. Žádná z nich není uzavřená konzerva, všechny přetékají do okolního světa a okolní svět se vlévá do nich. Na první pohled to ukazují ilustrace, které si svým někde barevným, někde černobílým jazykem s básničkami povídají. Povídat si však nemusejí jen autor veršů a malířka, ale i čtenáři, a proto je všechny zveme, aby se k nám přidali.

Pro rodiče, prarodiče, starší sourozence, učitele, vedoucí kroužků, zkrátka pro všechny dospělé a dospělejší, jsou v této knize na mnoha místech za básničkami rozesety náměty, jak si s dětmi nad verši a nad obrázky pohrát, jak se přitom něco dalšího dozvědět, jak si něco ochutnat, prožít a třeba i domyslet, napsat a nakreslit po svém.

Slovo *ochutnat* jsem nepoužil náhodou. Správně a s gustem vyslovená slova a věty totiž mají svou *chuť*. Chybně vyslovená slova a věty také. Naučme se aspoň tyto dvě základní *chuti* rozlišovat.

Některé aktivity se skládají z několika kroků. Vedoucí hry může buď odhadnout anebo raději vyzkoušet, co které dítě zvládne. Zdůrazněme, že u žádné hry není na prvním místě *zvítězit*, nýbrž *zúčastnit se* – to z pohledu dítěte. Z pohledu vedoucího hry je hlavním cílem probudit zájem, zvědavost, zvědavost a spontánní pozornost. S vědomím, že co se nepodaří teď, může se podařit příště.

Celá kniha je prostoupena heslem CO NEJČASTĚJI SI ČTĚME NAHLAS, a to nejen kvůli nácviku správné výslovnosti, nejen proto, abychom si při navazujících aktivitách pěkně užili jeden druhého, ale také proto, že každý dobře napsaný verš i každá dobře napsaná věta mají v sobě gesto. Bez něj text nežije naplno.

Nápravami výslovnosti se odborně zabývá *logopedie*. My se k tomu postavíme prakticky: Budeme si nahlas číst a přitom uvolněně trénovat nejen výslovnost, ale také představivost. Možná, že si ani neuvědomíme, že jsme se přitom zabývali logopedií.

Povšimnout bychom si měli i toho, když si najednou jeden pro druhého nad některou stránkou této knihy zahrajeme malý literárně-hudebně-výtvarně-pohybový kabaret. A jakmile si toho povšimneme, zvýšíme pravděpodobnost, že se nám to přihodí i příště.

V podtitulu téhle knížky by se mohlo objevit slovo *poezie*. Ale který z mnoha významů slova *poezie* se nám tu bude nejvíce hodit? Bude to ten bezmála nejširší význam, ten, který ze sloupečků básniček neustále přetéká do okolního světa, totiž ten nad pomyšlení široký význam slova *poezie*, díky kterému nám okolní svět do *hranatých kropenatých sklenic* zvaných básničky *natekl*. Význam tak široký, že některé jeho položky ani mnozí z nás za poezii nepokládají. Emanuel Frynta uvádí jako příklad takové *a přece poezie* zdařilou *hospodskou historku*.

Starší čtenáři této knihy si ještě vzpomenou (byť už asi ne z vlastní zkušenosti), co byla v dávné venkovské škole jednotřídka. V jedné místnosti se tam učily malé, větší a docela velké děti. Učitel se jim věnoval na střídačku, ale i tak poslouchali všichni všechno a mohli se přes hranice jednotlivých oddělení navzájem inspirovat tak, jak to bývá v rodině s mnoha dětmi. Věřím, že se nad touto knihou budou setkávat lidé

všech generací, tedy nejen děti od 5 do 12 let, ale všichni konzumenti poezie od 2 do 99. Radostně rezonující jednotřídka od batolat po disponované kmety? Básně jakožto schůdky od útlého dětství k radostné dospělosti? Ano, přesně tak!

Jsou verše v této knize nějak přiděleny věkovým stupňům dětí? Uvažujeme nějaké jemnější členění intervalu od 5 do 12 let? Ani moc ne – když některé nahlas řečené verše dítě zaujmou, tak je to v pořádku – takové verše se pro to dítě hodí. V rodině s několika dětmi to ani jinak nejde, taková rodina je *jednotřídka* i dnes. Spontánní zaujetí textem (zvláště je-li předčítán nebo zpíván nahlas) je i bez hlubšího porozumění pro vnímání světa, a poezie zvláště, přínosem. Uvažme, že kdyby se batole rozhodlo akceptovat jen to, čemu už rozumí, rodnou řeč by se nikdy nenaučilo; pro batole jsou skoro všechna slova málo běžná a cizí. A nároky kladené na batolata můžeme přece bez obav klást i na předškoláky, školáky, ba i na dospělé.

Jakési pomocné věkové schůdky si ovšem lze představit i pro básničky, tak se teď na ně podívejme.

Schůdek číslo 1

Stavíme, stavíme rozhlednu,
já z ní daleko dohlédnu
a ten spodní kámen
nahoru vytáhnem.

Je tato báseň vhodná i pro starší batolata? Jakmile je dítě schopno hrát známou hru s rukama, bude ho to bavit. Může být spolu s dospělým čtenářem potěšeno tím, že rým *kámen – vytáhnem* je nečekaný. A přitom tam patří. Nečekanost a patřičnost rýmu – to je důležité hledisko.

Jednoduchý rytmus odpovídá reflektované fyzické činnosti. Možná, že ani odrostlé batole neví, co je to rozhledna; díky předchozí básničce se to dozví, zvláště když mu ještě ukážeme např. *Eiffelovku* na Petříně.

Schůdek číslo 2

Byly dva panty,
pan Já a pan Ty.

A ti dva páni
nebyli k mání.

V zimě i přes léto
vrzali dueto.

V říkance o pantech je několik neznámých slov, ale i tady lze dětem od tří let mezery snadno zaplnit. Na pant stačí ukázat, *nebyli k mání* by mohl chápat mylně snad jenom cizinec. *Dueto* je jasné: Vržou dva, tedy dueto.

Uhodl by dospělý posluchač po verši *Byly dva panty* rým, který bude následovat? Sotva. A dítě taky ne. Baví nečekané rýmy dítě i dospělého? Bezpochyby ano.

Schůdek číslo 3

Botě je hej, bota si žije,
užívá si svá práva.

Ponožka neví, čím je,
jeden den levá, druhý pravá.

Třetí den: zase nejistota.
Až budu velká, budu bota!

Může se tady dítě s dospělým setkat? Souznít naplno, přestože naskakující představy se budou dost lišit? Být výš, být dospělý a být svébytný a nezaměnitelný, to jsou přece obdobné mety. Napadne dospělého, který nemusí být dnes a denně naladěný na verše pro děti, že by poslední verš mohl znít: *Až přijde moje chvíle, budu boss?*

Schůdek číslo 4

Šel jeden tchoř,
šel na Okoř.
Pozdravit z Okoře
tchoře i netchoře.

Kdo dneska sklídí vděk?
Dali se na útěk.
Od hradu Okoře,
od tchoře nahoře.

Pamětníci si vzpomenou, co za totality připomínala dvojice *tchoře i netchoře*. Dítě, řekněme, pětileté bude mít celkem jasno hned při druhém čtení, že Okoř je hrad. Informaci o nejslavnější vlastnosti tchoře snadno porozumí každé mrně, které už dobrovolně chodí na nočník.

Schůdek číslo 5

Charisma, charisma,
vyhrála ho babizna.
Vyhrála ho v tombole,
teď už není ohyzdná.

Charisma, charisma,
v tom se nikdo nevyzná,
kdo ho má, ten ho má,
kdo ho nemá, ten ho nemá.

Charisma, charisma,
vyhrála ho v tombole
babizna ohyzdná.
Olé, olé, olé!

Jak může předškolní dítě vědět, co je to charisma? Může. Proč? Protože už to dávno ví. Sice si sotva propojí výraz *charisma*, kterému nerozumí, s pojmem, který už dávno zná, ale dítě nemusí všemu a hned dokonale rozumět. Má to rytmus? Má. Jsou příští verše překvapením? Jsou. Jsou tam slova, kterých se dítě chytí? Jsou: *babizna, ohyzdná, tombola*. Vadí španělština v posledním řádku? Nevadí, významy citoslovcí *olé, jupí* a mnoha dalších dojdou i batoleti, jakmile je zaslechne vysloveny s gustem a gestem.

Sumárum: Netvrdím, že si kuchařka v předškolním zařízení nemůže užívat radost z práce, že nemůže být kreativní, vzdor tomu, že to, co drobotině navaří, jí, dospělé osobě, ve většině případů moc nechutná. Tvrdím, že v tomto ohledu by autor veršů pro děti měl být v jiné pozici než *předškolní kuchařka*, že by měl být aspoň občas nadšeným konzumentem žánru, který produkuje. Vždyť nadšení je nakažlivé. Nakažlivá je dokonce i radost z práce, z tréninku a ze studia. Bez ohledu na věk. Radostně rezonující jednotřídka od batolat po disponované kmety, ve které je autor veršů *spolužákem*? Proč ne?

V mé představě do této *jednotřídky* patří také rodiče, učitelé, vedoucí kroužků, starší sourozenci, tety, strýcové a další. Všem posílám ještě jeden vzkaz. Můžete si s dětmi, inspirováni touto knihou, hrát a bavit se, dokud budete při chuti, dokud nepřestane pršet, dokud někdo nedostane hmatatelný hlad. Můžete si hrát na sto způsobů, vážně i nevážně, můžete u toho sedět i tančit, kreslit, zpívat i psát své vlastní texty. A usínat s pocitem dobře prožitého času. Vy starší to ale také (až děti usnou nebo odejdou na hřiště) můžete vzít i trochu víc do hloubky. V tom případě vám doporučuji, abyste si přečetli esej Emanuela Frynty *Zastřená tvář poezie*. A pokud jste ji četli už dávno, tak si ji třeba přečtete ještě jednou.

Aby se v knize snadno hledalo, jsou básničky seřazeny abecedně podle názvů a názvy jsou vytištěny červeně a tučně. Názvem básně je vždy a bez výjimky její první řádek, např. **Dlouhý letní den**. Jestliže za básní následuje odstavec s náměty k rozmanitým aktivitám, je báseň a doprovodný návod k aktivitám vytištěn na světle podbarveném podkladě.

Odstavce s náměty na aktivity obsahují na vhodných místech výrazná značení **1, 2, 3, 4, 5**, která přibližně odpovídají doporučeným věkovým kategoriím: **1 = 1. třída, 2 = 2. třída, 3 = 3. třída, 4 = 4. třída, 5 = 5. třída**. Tato označení vždy předcházejí příslušnému námětu. Mají, a to zdůrazněme, pouze orientační význam, zkušenosti a pohotovost uvažování učitelů, rodičů a dalších dospělých jsou důležitějšími faktory. Básničky takto značeny nejsou, není totiž důvod dětem verše z této knihy přidělovat podle jejich věku. Stačí vzít v úvahu délku básně; malé dítě tíhne spíš ke krátkým útvarům.

Značení vypadá např. takto (**1, 2** první a druhá třída, **2, 3** druhá a třetí třída atd.):

Na okenním parapetu chladne koláč pro pratetu.

Ta prateta, teta tety,
ráda si dá do trumpety.

Do trumpety, tramtadá,
prateta si ráda dá.

1, 2 Kdo má problém s výslovností souhlásky R, měl by se u téhle básničky na chvíli zdržet, protože spojení TR a PR správnému vyslovení české souhlásky R napomáhají.

2, 3 Několik dalších pěkných náběhů, jak potrénovat výslovnost R, najdete např. v básni **Na plotně v kastrólu**. Jsou to spojení: DR, CHR, FR, KR, BR, HR, VR. Uvidíte, že se vám krásné a drnčivé R brzy podaří.

2, 3, 4, 5 Až to budete umět, můžete si z legrace vyzkoušet francouzskou výslovnost souhlásky R, ale dříve, než budete mistry v českém R, se o to raději nepokoušejte, aby vám úlet do francouzštiny neutkvěl coby zlozvyk v češtině.

Číslo provázející hry, tj. ta, která jsou v popisu her vytištěná na světlém podkladu, nemají nic společného s pořadovými čísly básní. Básně označených pořadovými čísly je 90. Kromě toho jsou písmeny A), B), ..., J), K) průběžně značeny básně, které jsou použity jako další inspirace v rámci předložených her. Celkem je tedy básní 101.

Ani zdaleka nedohlédnu, co všechno pedagogy, rodiče, starší sourozence a také dětské čtenáře při brouzdání touto knihou napadne. Nemrzí mě to, naopak, jsem rád, že tento pestrý rybník nemá své břehy vybetonovány.

Botě je hej,

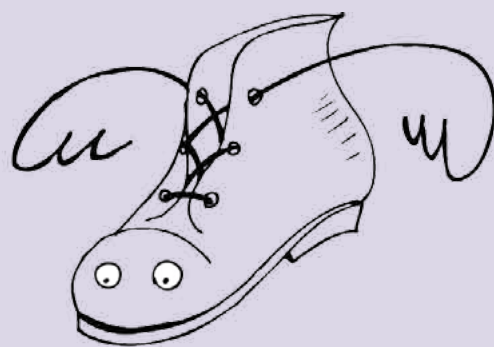
bota si žije,
užívá si svá práva.

Ponožka neví, čím je,
jeden den levá,
druhý pravá.

Třetí den: zas jen nejistota.

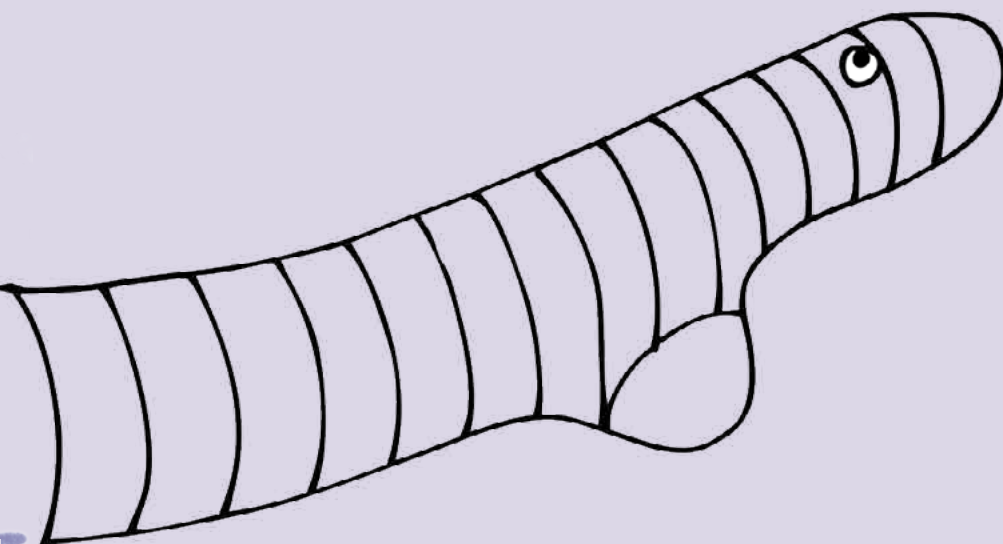
Až budu velká,
budu bota!

1

1 Zkusili jste chodit s pravou nohou v levé botě a s levou nohou v botě pravé? Moc dobře to nejde. Také každou rukavici je lepší nosit na té ruce, pro kterou je určena. Kdo nevěří, ať si záměnu vyzkouší. S botami i s rukavicemi.

2, 3 S rukavicemi lze ale udělat kouzlo: Oblečte si správně třeba levou rukavici na levou ruku. Je to zkrátka levá rukavice. Sundejte si ji a dejte ji naruby. Všichni kolem musí uznat, že se z levé rukavice stala pravá rukavice – bezvadně totiž padne na pravou ruku. Jste zvědaví, jak je to možné? Třeba si to dokážete představit, jak se ta levá rukavice mění v pravou. A jestli si to představit neumíte, namalujte si levou rukavici na průsvitný papír třeba tak, že tužkou obtáhnete levou ruku, ležící s roztaženými prsty dlaní dolů na papíře. Papír pak obraťte a uvidíte, že z jeho druhé strany na obkreslenou ruku přesně padne vaše pravá ruka. Je to celkem jasné, při tleskání také padne přesně dlaň na dlaň. A teď, věřte nebo nevěřte, necháme kouzlo přeměny levé rukavice v pravou proběhnout přímo před očima: Oblékněte si na levou ruku trochu větší levou rukavici, pravou ruku ponechte bez rukavice. Přiložte ruce k sobě, palec k palci, ukazováček k ukazováčku. Kamarád nebo vedoucí hry vám teď snadno dokáže přetáhnout levou rukavici na pravou ruku. Kouzlo přímo před očima?

Byl jednou jeden červotoč.

Levotoč.

Potkal se s pravotočem.

Dali se spolu do řeči.

Jestlipak víte o čem?

Že vymění si byt. A hned.

Hlava se točí oběma.

A lékař řek, to vemte jed,

že pomůže jen výměna.

A pomohla? Ó nikoliv.

Vyměnili si byty?

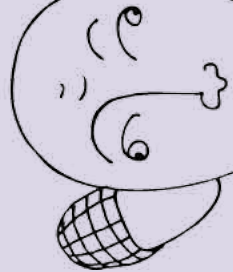
A nejsou na tom o nic líp?

Když chtějí domů jít,

zakopnou o závity.

2

3

Byl jednou jeden jarní hlupák,

ten, když mu hlava začla pukat,
šel a ušil si papuče.

Byl jednou jeden letní blbec,
nevěděl nic a říkal vůbec,
nechte mě být, je hic.

Byl jednou jeden zimní moula,
jemuž se mrazem bota zoula,
když v papučích šel po uších.

Podzimní vůl už dávno zemřel,
na přátele však nezanevřel.
Než zemřel, řek jim: Adieu!
A od té doby nežije.

4, 5 Zkusme vyrobit z nezbedné básně báseň mravoučnou. Podívejme se na báseň **Byl jednou jeden jarní hlupák** (která je ostatně i písničkou) jakožto její opraváři a umravňeme ji. Až to zvládneme, a my to zvládneme, protože takové umravňování je zpravidla poměrně snadné, položíme si dvě otázky: V čem je ta *umravněná báseň* lepší než původní? A v čem je horší?

A) Byl jednou jeden jarní paprsek,

s kytkami vyrobil pro včely pamlsek,
pro včely medonosné.

Byl jednou jeden letní večer.
Na žáky, kteří přišli z deště,
čekal u mámy chleba s medem.

A když pak nastal zimní nečas,
žáci byli zdraví jak řepa –
díky medu a vitamínům.

Podzimní včelař po dobré práci
dobrý měl pocit, že zdraví jsou žáci.
Odpočíval a studoval literaturu o včelách.

